

Iv Kosofski Sedžvik i Adam Frank

STID U KIBERNETIČKOM NABORU: ČITAJUĆI SILVANA TOMKINSA¹

Evo nekoliko stvari danas poznatih teoriji.

Ili da se izrazimo poštenije, evo nekoliko širih pretpostavki koje oblikuju heurističke navike i procedure iznošenja stavova u današnjoj teoriji (ne teoriji iz primarnih teorijskih tekstova, već onoj iz rutinizirajućih kritičkih projekata „primenjene teorije”; teoriji kao širokom projektu koji sada pokriva humanistiku i širi se na istoriju i antropologiju; teoriji nakon Fukoa i Grinblata, nakon Frojda i Lakana, nakon Levi-Strosa, nakon Deride, nakon feminizma) kad nudi nekakav prikaz ljudskih bića ili kulture.

1. Pretpostavka je da je udaljenost svakog takvog prikaza od biološke osnove u skoro preciznoj korelaciji s njegovim potencijalom da tačno prikaže razliku (individualnu, istorijsku i međukulturalnu), eventualnost, performativnu snagu i mogućnost promene.

2. Pretpostavka je da ljudski jezik nudi najproduktivnije, ako ne i jedine moguće, modele za razumevanje predstavljanja.

3. Bipolarni, prelazni odnosi subjekta prema objektu, sopstva prema drugom i aktivnog prema pasivnom i fizičko čulo (vid) shvaćeno kao nešto što najbliže odgovara ovim odnosima dominantni su tropi organizovanja u smislu da se njihovo rastavljanje kao takvih prikazuje kako kao urgentan tako i kao beskonačan zadatak. Zaokupljenost ovim odnosi se i na takve procese kao što su subjektivacija, samo-oblikovanje, objektivifikacija i stvaranje Drugog, na pogled, na srž sopstva bilo da se ono smatra razvojnim telosom ili opasnom iluzijom koja zahteva revnosnu dekonstrukciju.

4. U skladu s tim, strukturalističko oslanjanje na simbolizaciju putem binarnog spajanja elemenata, definisanih uzajamnim dijalektičkim odnosom i ništa drugo do arbitrarno povezanih sa stvari koju simbolizuju, ne samo da je preživelo strukturalistički momenat već se, ako išta, zagovara na još širem planu raznovrsnom i neumornom kritikom – kritikom koja reprodukuje i populariše *strukturu*, čak i ako to može zakomplikovati razumevanje *delanja*, gorepomenutih binarizama zajedno s drugima kao što su prisustvo/odsustvo, nedostatak/mnoštvo, priroda/kultura, represija/oslobođanje i subverzivno/hegemonijsko.

U ovom eseju želimo da se pozabavimo figurom trenutno ne šire poznatom, američkim psihologom Silvanom Tomkinsom (1911–1991), koji, čini se, implicitno osporava

¹ Jedna verzija ovog uvoda pojavila se kao rad u časopisu: *Critical Inquiry* 21 (Winter 1995): 496–522. Kod pripremanja ove publikacije i uvodnog eseja, imali smo dobronamerna ohrabrenja našeg urednika Kena Visokera. Posebno smo zahvalni Irvingu Aleksanderu što nam je pričao o Tomkinsu i dao nam osećaj njegove ličnosti i prisustva. U višestrukim disciplinarnim prelaženjima granica koja je ovaj projekat zahtevao, Timoti Guld, Dona Haravej, V. Dž. T. Mičel, Endru Parker, H. A. Sedžvik i Barbara Hernstin Smit bili su velikodušni kao i uvek. Frensis Bartkovski, Marsi Frank, Mod Hajns, Miša Gluberman, Džonatan Flatli, Rut Lis, Majkl Mun, Mark Zelcer i Džoša Vilner spadaju u one koji su obavili test-vožnju i podelili svoje promišljene reakcije s nama.

ove navike i procedure – osporava ih ne iz perspektive sadašnjosti već trenutka (ili onoga što smatramo trenutkom) neposredno pre njihovog ustoličenja kao teorije. On je, dakle, i figura koju bi takve navike i procedure težile da oštro ukore. Zapravo, čitanjem Tomkinsovih radova o afektu neprestano smo bili u neobičnom dvostrukom pokretu: biti primjemčiv za veliku interesantnost njegovog dela čini se da takođe neprekidno jasno predložava mehanizam onoga što bi delovalo kao neodoljivo jednostavna diskreditacija. Nije vam potrebno da budete godinama daleko od teorijskog zabavišta da biste samleli, recimo, psihologiju koja zavisi od odvojenog postojanja osam (ponekad je to i devet) različitih afekata priključenih na mrežu ljudskog biološkog sistema.

Ipak ne možemo ubediti sebe da je, na primer, zastrašujuće bogata fenomenologija emocija kod Tomkinsa u nekakvom slučajnom ili razdvojitom odnosu s njegovim izuzetno sumnjivim scijentizmom. U najmanju ruku, čini se da njegov scijentizam tumači teoriju koja bi ga tako lako odbacila kao alternativni i daleko grublji scijentizam. Scijentizam „teorije” zaista može da se u tom svetlu prikaže kao drugačiji proizvod skoro istog, veoma specifičnog tehnološkog trenutka kao što je Tomkinsov. Činjenica da jedan danas zvuči budalasto a drugi kao pravi glas zdravog razuma – ili da jedan zvuči neizbežno zastarelo a drugi skoro sveže odštampano – možda otkriva manje o transistorijskoj ispravnosti „teorije” nego o dinamici formiranja konsenzusa i međudisciplinarnog prenosa.

* * *

Ono što spaja afektivne efekte koje smo doživeli na putu postajanja zavisnim od čitanja Tomkinsa: njegovo pisanje je uzbuđivalo i smirivalo, inspirisalo i zadovoljavalo. Jednom prilikom je jedno od nas zaspalo čitajući i kasnije objasnilo: „Često se umorim kad dosta učim.” Ima mnogo primera drske darežljivosti tog pisanja, a u delu o razlikama u afektima kod različitih vrsta nalazimo primer autorove:

Autor je uspešno pripitomio pomalo divlje mače, Bambija, koga je terorisalo dvadesetak starijih mačaka, koje su sve živele zajedno na jednoj farmi. Bambi je bio divlji mali anksiozni neurotičar koji se strašno plašio svih životinja, uključujući čoveka. Pokazalo se da je moguće ublažiti i njegovu divlju prirodu i njegov strah time što bismo ga držali privijenog uza se koliko god je to bilo neophodno da se sagori reakcija straha. Nastavio sam da ga privijam uza sebe nakon što mu je strah minuo da bih ga privikao na ljudski kontakt koji ne izaziva strah. Ovo je ponavljano svakodnevno neko vreme i konačno se strah povukao. (Tomkins, 1962–92 [1]: 161)²

Ovako bi se moglo opisati i Tomkinsovo delo: uzima se potencijalno zastrašujuća i zastrašena ideja ili slika i ona se drži koliko god je pasusa potrebno da se „sagori reakcija straha”, a onda još mnogo pasusa dok se ta ideja ili slika ne bude mogla pojavljivati u tekstu a da odmah ne izazove užas. Ponavljaju se fraze, rečenice, ponekad i celi pasusi; stranice su ispunjene rečenicama koje sintaksički nalikuju jedna drugoj (epistemički modalne nefaktičke izjave oblika „moguće je da...”, „ako... može...”, „da li zbog...”), rečenicama koje ne predstavljaju primer opšteg principa već uzorak – nabrajaju moguće. Ovo boga-

² Broj u zagradi posle godina izdanja je broj toma Tomkinsove studije iz kog je citat preuzet. (Prim. prev.)

to samostanski povučeno pisanje neguje, umiruje, dopunjuje, a zatim ponovo pokreće ideju. Bambi nije jedino što je prestrašeno na ovoj slici.

Tokom postdoktorskih studija na Harvardu, Tomkins se podvrgao sedmogodišnjoj psihoanalizi na šta ga je neposredno stimulisala ozbiljna blokada u čitanju. Ozbiljna blokada u čitanju: simptom čiji naziv nikada ranije nismo čuli, ali je dovoljno čuti naziv da osetimo da nam je dobro poznat. Knjiga *Affect, Imagery, Consciousness* (Afekt, slike, svest) ostavlja naročit utisak zbog vidljivih tragova intenzivno problematizovanog verbalnog procesa. Tomkinsov višedecenijski prijatelj, Irving Aleksander, opisao nam je u intervjuu kako Tomkins piše, šest ili sedam brzih rukom ispisanih redova po strani „poput automatskog pisanja”; i kako bi ponekad na svoje veliko iznenađenje, nakon pisanja dužeg odeljka, u fioci pronašao svežanj papira koje je ispisao mesecima pre toga a u kojima je došao do istog seta zaključaka krećući od drugačije polazne tačke. Ako zapanjujuće heterogeni tekst knjige *Afekt, slike, svest* često obuhvata višestruke glasove koji se preklapaju da bi se prigušio užas, to je manje u cilju smanjenja broja glasova već zarad ograničavanja njihovog prostora preklapanja kako se ono ne bi raširilo po većim odeljcima dela. Strukturno ponavljanje retko kad je precizno, budući da se „moglo bi” i „može” i fraze u kojima se pojavljuju smenjaju bez očiglednog obrasca u pasusu čiji ritmovi podsećaju na ritam Gertrude Stajn, još jedne autorke koja svakako poznaje zadovoljstva nabiranja:

Ako voliš da te gledaju a ja volim da te gledam, mi bismo mogli ostvariti prijatan međuljudski odnos. Ako voliš da pričaš a ja volim da te slušam kako pričaš, to može doneti obostrano zadovoljstvo. Ako voliš da se osetiš obuhvaćeno u zatvorenom prostoru a ja volim da te obuhvatim rukama, mi možemo uživati u posebnoj vrsti zagrljaja. Ako voliš da te pridržavaju a ja volim da te držim u naručju, mi možemo da uživamo u takvom zagrljaju. Ako voliš da te ljube a ja volim da te ljubim, mogli bismo da uživamo jedno u drugom. Ako voliš da te sisaju ili ujedaju a ja volim da te sisam ili ujedam, mogli bismo da uživamo jedno u drugom. Ako voliš da ti trljaju kožu a ja volim da ti to radim, možemo da uživamo jedno u drugom. Ako uživaš da te grle a ja uživam da te grlim, to može doneti obostrano uživanje. Ako uživaš da te potčinjavaju a ja uživam da te kontrolišem, mogli bismo uživati jedno u drugom. Ako uživaš da govoriš o svojim iskustvima i idejama i težnjama a ja uživam da se informišem o iskustvima, idejama i težnjama drugih, možemo uživati jedno u drugom. Ako uživaš da pričaš o prošlosti a ja uživam da slušam o prošlosti, mogli bismo uživati jedno u drugom. Ako uživaš da spekuliraš i predviđaš budućnost a ja uživam da me o tome informišu, možemo da uživamo jedno u drugom. Ako želiš da budeš poput mene a ja želim da me ti oponašaš, možemo da uživamo jedno u drugom. (Tomkins, 1962–92 [1]: 411–412)

Barem podjednako često koliko pasusi dopuštaju čitaocu i piscu da *rade* – ovde da uživaju, ali na drugim mestima u tekstu da se ljute, ili da se uzbude ili postide, ili da izađu na scenu i izvedu scenarija koja zahtevaju afektivne kao i opažajne i memorijske sposobnosti – oni dopuštaju i da se *ne radi*:

Nije retko da dve individue, obe vrlo sociofilne, mogu biti nesposobne za trajni društveni odnos zbog promenljivih ulaganja u ovaj ili onaj tip međuljudske interakcije. Tako ti možda žudiš za mnogo telesnog kontakta i tihog opštenja a ja želim da pričam. Ti želiš da zuriš u dubinu mojih očiju, ali ja ostvarujem intimnost samo u mraku u seksualnom zagrljaju. Ti želiš da te hrane i brinu o tebi, a ja želim da se pokažem i da me gledaju. Ti želiš da te grle i da ti trljaju kožu, a ja želim da se razotkrivam samo kroz razmatranje moje životne filozofije. Ti želiš da se razotkri-vaš kroz svoj pogled na prirodu čoveka, ali ja sebe mogu ospoljiti samo saopštavanjem svoje strasti čeliku i traci kompjutera koji skoro da misli kao čovek. Ti želiš da saopštiš svoja krajnje lična osećanja spram mene, ali ja mogu da ostvarim društvenu intimnost samo kroz zajednički deljenje visoko mišljenje o vrlinama nečeg sasvim neličnog, kao što je određena teorija ili grana znanja ili automobil. (Tomkins, 1962–92 [1]: 413–414)

* * *

Silvana Tomkinsa smo prvi put iskusili kada smo tražili neke korisne ideje na temu stida. U pejzažu preplavljenom moralističkim ili sentimentalnim predrasudama o onome što je, nasuprot tome, najnestalnija emocija, Tomkinsove formulacije zapanjuju: svojom oštrinom i smelošću, širinom i razboritošću koja u obeshrabrujućem kontekstu zvuči skoro nadrealno. Tomkins smatra da stid, zajedno sa interesovanjem, prenutošću, radošću, ljutnjom, strahom, bolom, odvratnošću i, u njegovim kasnijim delima, prezirom („nemirisanjem”) spada u osnovnu grupu afekata. On zapravo stid smešta na jedan kraj afektivnog polariteta „stid–interesovanje”, sugerišući da su pulsacije katekse oko stida, ni manje ni više, ono što ili omogućava ili onemogućava tako bazičnu funkciju kao što je sposobnost da se bude zainteresovan za svet.

Poput odvratnosti, [stid] deluje tek nakon što su aktivirani interesovanje ili uživanje i inhibira jedno ili drugo ili oboje. Prirođeni aktivator stida je nepotpuno smanjenje interesovanja ili rado-sti. Stoga će svaka prepreka daljem istraživanju koje delom smanjuje interesovanje... aktivirati postidišno spuštanje glave i očiju i smanjiti dalje istraživanje ili sopstveno eksponiranje... Takva prepreka može biti to što nas iznenada pogleda neko ko je stran, ili što želimo da pogledamo ili opštimo s drugom osobom ali odjednom ne možemo jer je strana, ili očekujemo da nam je poznata ali ona odjednom deluje nepoznato, ili počnemo da se smejemo ali zaključimo da se smejemo strancu. (Tomkins, 1962–92 [1]: 134–135)

U ovom izlaganju je naglasak na *stranom*, pre nego na *zabranjenom* ili *neodobrenom*, što je srodno našoj pokretačkoj intuiciji da bi fenomen stida mogao ponuditi nove načine za ometanje naizgled skoro neizbežnih navika mišljenja koje Fuko grupiše pod nazivom „represivna hipoteza”.³ Savremena teorija i kritika tvrde krajnje samouvereno da su ovladale tehnikama za odlučno postavljanje smicalica represivne hipoteze izvan granica; a opet postali smo skeptični prema takvim tvrdnjama i zbog preovlađujućeg moralizma današnjih teorijskih studija, mučnih i možda čak bez presedana po intenzitetu, i zbog njegovog osiromašujućeg oslanjanja na bipolarni analitički okvir koji bi se sasvim adekvatno mogao sažeti kao „pomalo subverzivan, pomalo hegemonijski”. Jasno je da ako

³ Razmatranje represivne hipoteze predstavlja strukturnu temu u Fukoovoj *Istoriji seksualnosti* (v. Foucault, 1978).

i postoje poduhvati koji se mogu poduzeti izvan ili pored represivne hipoteze, oni teško da će deliti retoriku škole poslušnog šteneta o „dobrom psu i lošem psu”.⁴ U isto vreme, „stran”-ost iz Tomkinsovog izlaganja takođe deluje fino drugačija od obujmljujućeg, gotovo eshatološkog patosa koji okružuje stid u popularnom diskursu, gde se on trenutno krajnje temeljno razmatra: diskursu pokretâ samopomoći i oporavka i psihologije sopstva koja ih teorijski podupire.

I zaista, upravo smo kroz filter psihologije sopstva i psihologije objektnih odnosa prvi put susreli Tomkinsa; u meri u kojoj je popularizovan, njegov rad je predstavljan kao nešto što nudi neku vrstu mita o postanku (u stidu odojčeta) za genetski narativ o individuaciji i utvrđivanju porekla sopstva. Tomkinsova teorija afekta nastala je 1955. iz njegovih pomnih posmatranja odojčeta, a uspeo je da locira rane izraze stida u periodu (starosti od oko sedam meseci) pre nego što bi odojče moglo imati bilo kakav pojam o zabrani. Mnogi razvojni psiholozi, u odgovoru na ovaj zaključak, sada stid smatraju afektom koji najviše definiše prostor unutar kog će se razviti osećaj sopstva; Fransis Brusek piše: „Stid je za psihologiju sopstva ono što je anksioznost za psihologiju ega – osnovni afekt” (Broucek, 1989: 369).⁵

⁴ Evo moguće taksonomije najčešćih načina (ne)razumevanja Fukoovog razmatranja represivne hipoteze. Čini se da su današnji teoretičari sigurni da razumeju da Fuko „kaže da”:

(1) Neka verzija zabrane najvažnija je stvar koju treba razumeti, ali ona deluje kroz *proizvodnju* pre nego kroz *eliminisanje* stvari/vrsta osoba/ponašanja/subjektivnosti. (Ovo je pristup, recimo, u *Nevolji s rodom* Džudit Butler.)

(2) Neka verzija zabrane najvažnija je stvar koju treba razumeti, ali ona deluje kroz internalizovanje i naoko svojevoljne mehanizme, pre nego kroz spoljne, spektakularne mehanizme. (Tako je razumeju ljudi koji *Istoriji seksualnosti* pristupaju kao prosto nastavku ranijih Fukoovih dela kao što je *Nadzirati i kažnjavati*.)

(3) Neka verzija zabrane najvažnija je stvar koju treba razumeti, ali ona deluje kroz *višestruke* kanale/diskurse pre nego kroz *jedinstveni* zakon.

(4) Neka verzija zabrane najvažnija je stvar, ali ona deluje kroz jednu, transcendentnu zabranu pre nego kroz lokalne, eksplicitne. (Ovo se pojavljuje kao neka vrsta lakanovskog fukoizma.)

(5) Neka verzija zabrane najvažnija je stvar koju treba razumeti, ali ona deluje prerašavajući se u *prirodu*, tačnije u *esenciju*. Priroda i esencijalizam su, i uvek su bili, one definišuće varke represije i zabrane.

Neke posledice takvih čitanja Fukoa:

Najvažnije pitanje koje treba postaviti o bilo kojoj kulturnoj manifestaciji jeste, *subverzivna* ili *hegemonijska*? Snažni moralizam česta je odlika takvih čitanja.

Prikazati (ili čak ustvrditi) da nešto nije „prirodno” ili nije „esencijalno” uvek znači izvesti moćan čin. Pronaći naturalizujuće ili esencijalističke tačke u radu drugih ljudi uvek je politički i intelektualno indikativno i to na očigledne načine. Svaka kulturna manifestacija mora se pomno ispitati da bi se utvrdilo da li je ona, duboko u srži, *zaista* denaturalizujuća (npr. parodična) ili *zaista* esencijalistička (npr. „iskrena”). Naglasak na epistemološkom postaje beskonačno uporan.

Struktura ispitivanja u formi „subverzivno ili hegemonijsko?” zahteva totalno opredmećivanje statusa kvo. Čovekov odnos prema tome postaje reaktivan, poput odnosa konzumenta, dok prihvata ili odbija ovu ili onu njegovu manifestaciju, dramatizujući ekstreme prinude i svojevoljnog delovanja.

⁵ U svojoj korisnoj antologiji *Mnoga lica stida*, Donald L. Nejtanson iznosi hipotezu: „Razliku između odojčeta pre trenutka stida (odojčeta u trenutku budne aktivnosti, interesovanja, uzbuđenja ili uživanja) i odojčeta koje odjednom nije u stanju da funkcioniše, samu tu razliku odojče može registrovati kao značajno iskustvo koje zahteva pažnju i pomaže da se definiše sopstvo. Drugim rečima, iznosim tezu da

U kontekstu narativa razvoja objektnih odnosa, ovakva upotreba Tomkinsa značajna je kao jedan iz repertoara načinâ kojima takva psihologija raspolaže za izmeštanje freudovskog naglaska na edipalnosti i represiji. Ovim se, međutim, zamagljuje koliko delo samog Tomkinsa ostaje uzvišeno strano svakom projektu pripovedanja o pojavi srži sopstva. Čitalac koji se podvrgne čitanju četiri toma Tomkinsove studije *Afekt, slike, svest* oseća kako se alhemija slučajnog tako prisno uvezuje s identitetom da Tomkins počinje da deluje kao psiholog koga biste vrlo rado čitali jedan na jedan s Prustom. On više nego odobrava kako prustovsku fascinaciju taksonomijama osoba tako i prustovsku uverenost da je najviši interes takvih taksonomija uvek u stvaranju terena za potvrđivanje netačnosti i za iznenađenje.

Karakteristično je da su kod Tomkinsa ove sklonosti otelovljene kroz ekstravagantne pogodbe između različitih, rivalskih disciplina zvanih „psihologija” u Americi od četrdesetih godina dvadesetog veka pa tokom i nakon šezdesetih: eksperimentalne, kliničke i primenjene psihologije podjednako. Primenjena je u ovom slučaju u vidu teorije ličnosti: tokom svog višegodišnjeg predavačkog rada na Princetonu, Tomkins je paralelno radio na razvoju testova ličnosti za Službu testiranja u obrazovanju, na primer, i napisao knjigu o tumačenju tematskog testa apercepcije (*Thematic Apperception Test, TAT*) – knjigu koja je, kako napominje Irving E. Aleksander u svom biografskom eseju, „veoma dobro primljena kao intelektualno postignuće, ali sumnjam da ju je iko ikad koristio da bi naučio kako da protumači rezultat TAT-a” (Alexander, 1995: 253). Pretpostavka o konsolidovanoj srži ličnosti, koja bi se činila podrazumevanom u takvoj disciplinarnoj postavci, osporava se, međutim, posvuda u Tomkinsovom delu, i to i na najgrubljem i na najfinijem nivou, mobilisanjem u okvirima drugih disciplina kao što su kibernetička i teorija sistema ili, takođe sveprisutno, etologija, neuropsihologija, percepcija i kognicija, socijalna psihologija i dalekovide serije ponovnih čitanja Frojda. Pol Gudman, Gregori Bejtson, drugi plodni polimati srazmerno obeleženi američkim posleratnim trenutkom, nisu imali tako širok centar gravitacije u disciplinarnoj psihologiji (i time nisu ni mogli da izvrše isti pritisak na nju): prvo objavljivanje Tomkinsove teorije afekta bilo je na francuskom, u publikaciji koju je uredila na drugi način uporediva figura, Žak Lakan.

Ova psihologija je uzvišeno strana, zaključili smo, razvojnoj pretpostavci ili propisu srži sopstva; uzvišeno je *otporna*, mogli smo dodati, spram takve pretpostavke – osim što uzvišenost leži u uzornoj kartografskoj razdaljini, ne u dijalektičkoj borbi. Još ređe je u američkoj psihologiji hladnoratovskog perioda čisto odsustvo ne samo homofobije već bilo kakve naznake heteroseksističke teleologije.⁶ Ovo uglavnom prećutno i potpuno skru-

je fiziološko iskustvo protoafektivnog stida glavna snaga u oblikovanju sopstva odojčeta, i da to i ostaje tokom života. Ako je to tačno, onda dalje tvrdim da je iskustvo stida kod odraslih povezano sa genitalnošću, samoizražavanjem, fizičkim izgledom, čitavim našim konstruktom o tome šta znači biti dražestan, prvobitno i primarno prosto zato što su epizode stida doživljene tokom formativnih godina (kako se ove druge psihičke strukture uspostavljaju u kontekstu uspeha i neuspeha, pozitivnog afekta i stida kao povremenog pratioca neuspeha) ključne za razvoj osećaja sopstva” (Nathanson, 1987: 27).

⁶ Netipično eksplicitan primer Tomkinsovog antiteleologizma:

Usta koja sisaju ne mogu da plaču. Ako se usta ukombinuju sa seksualnošću, to će proizvesti oralnu zainteresovanost za sisanjem, ujedanjem ili gutanjem delova tela drugog ili čitavog tela i zaintereso-

pulozno otpetljavanje još je upečljivije kad se ima u vidu opseg i heterogenost Tomkinsovih discipliniranih izvora: etologija, socijalna psihologija, psihoanaliza i tako dalje, sve su strukturirane oko fundamentalno heteroseksističkih pretpostavki, a svaka je to na drugi način. Opet se, međutim, čini da Tomkinsovo postignuće ne proističe iz usklađeno antihomofobnog projekta (niti iz bilo kakvog jasnog gej interesa, kad smo kod toga), već pre, gotovo jednostavno, iz pronalaženja drugačijeg polaznog mesta.

Tomkinsov otpor heteroseksističkim teleologijama zasnovan je na najosnovnijim odredbama njegovog razumevanja afekta.⁷ Raspoznavanje, na prvom mestu, afektivnog sistema od nagonskog sistema koji ga analogno pojačava prati to da, za razliku od nagona (npr. za disanjem, za uzimanjem hrane), „bilo koji afekt može imati bilo koji 'objekat'". Ovo je osnovni izvor kompleksnosti ljudske motivacije i ponašanja” (Tomkins, 1962–92 [1]: 347). Osim toga, odbijanjem odredaba bihevizma, afektivni sistem u celini „nema jedinstveni 'izlaz'” (Tomkins, 1962–92 [3]: 66) i, takođe za razliku od nagona, „afektivno pojačavanje indiferentno je prema razlici između sredstva i cilja” ([3]: 67). „Za uživanje je da bi se uživalo. Uzbudljivo je da bi se uzbudilo. Užasavajuće je da bi se užasnulo i razbešnjujuće da bi se razbesnelo. Afekt potvrđuje sam sebe sa ili bez ikakvog daljeg referenta” ([3]: 404). Upravo ove specifikacije teoriju afekata čine tako korisnim mestom za otpor teleološkim pretpostavkama raznih vrsta istorijski usađenim u discipline psihologije.

vanost da se bude sisan, ujedeni ili progutani i inkorporirani od strane drugog. Ne može biti sumnje da su takve želje česte... Nije, kako je Freud izneo, nužno ograničeno na predigru i podređeno kasnijim odraslim vidovima seksualnog opštenja. Mnogi normalni odrasli ljudi pre koriste genitalnu interpenetraciju kao način povećavanja oralne želje za inkorporiranjem ili najranije želje za povlačenjem. Seksualni odnos, kao što ćemo videti, pogodan je kao sredstvo za svaku varijantu investiranja društvenog afekta. Jasno je da je to jedna od najznačajnijih avenija kojom odrasla osoba može da ponovo doživi fizičku bliskost sa drugom osobom, da bude držana i podržavana, da joj se koža stimuliše, da se priljubi, da bude obgrljena i da obgrli, da se sjedini tako da se razlika i razdaljina između sopstva i drugog na trenutak transcendiraju... Za Freuda, najraniji vidovi opštenja činili su se praktično infantilnim. On je mogao da toleriše njihovu pojavu u odraslom prepoznavanju i interesovanju za objekat ljubavi kao nezavistan od sopstva. Njegova teorija implicitno sadrži vrednosni sud da je rano opštenje bespomoćno, zavisno, pohlepno i slepo za odvojenost od objekta ljubavi i da kao takvo treba da se transcendirati tokom razvoja i da bude perverzno ako se to ne desi (Tomkins, 1962–92 [1]: 420–421).

⁷ Zasnovan na njima, ali ne i garantovan njima; otrežnjujuće je videti kako se, u odsustvu Tomkinsove pažnje, heteroseksistička teleologija može odomačiti čak i u radu eksplicitno zasnovanom na njegovom. Primer je studija *Stid i ponos: afekt, seks i rođenje sopstva* Donalda L. Nejtansona (v. Nathanson, 1992), posvećena Tomkinsu, koja sadrži pasuse poput dva naredna, nezamisliva u Tomkinsovim delima: Baš kao što se većina oblika života može podeliti u grupe na osnovu roda, odrasli pojedinci teže da formiraju parove zbog ovih seksualnih razlika. Inherentno sistemu koji uzrokuje da se razlikujemo po rodu jeste i sila koja stvara privlačnost... Seks upućuje na strastvenu privlačnost između suprotnosti, na aktivni proces koji počinje kao uparivanje muškog i ženskog, ujedinjuje ih u seksualnom odnosu i rezultira razmnožavanjem i održavanjem vrsta. (260)

Postoje odrasle osobe čiji su unutrašnji životi lice koje vrišti na slici Edvarda Munka, pakao Pikasove *Gernike*, košmarna uznemirenost simfonije *Doba anksioznosti* Lenarda Bernstajna. To su izmučeni ljudi koji su tražili prekid u banjama koje su služile kao bordeli za homoseksualce, ali koji su umrli užasnom smrću od AIDS-a. (426)

Snaga (kako počinje da se čini) moćno dražesnog „može” iz prve od ovih pretpostavki, „bilo koji afekt može imati bilo koji 'objekat'” – ono „može” koje izranja kroz tomove kao Tomkinsov najmanje neobavezni izraz – bar delom narasta iz izuzetno kompleksnog, izuzetno eksplicitnog slaganja bioloških i mašinskih modela u njegovom shvaćanju ljudskog bića. Rano pitanje za njega bilo bi: „Može li se osmisлити prava humanoidna mašina?”

Dok sam se bavio ovim razmišljanjima, susreo sam se sa Vinerovim ranim radovima o kibernetici... Nije se moglo upustiti u takav projekat bez koncepta o višestrukim sklopovima različitih stepena nezavisnosti, zavisnosti, međuzavisnosti i kontrole i transformacije jednog drugim. Upravo je ova generalna zamisao jednog dana krajem četrdesetih dovela do mog prvog razumevanja uloge mehanizma afekata kao odvojenog susklopa koji pak pojačava. Umalo da padnem sa stolice od iznenađenja i uzbuđenja kad sam odjednom shvatio da panika osobe koja doživljava gušenje prekidom vitalnog dotoka vazduha nema nikakve veze sa samim anoksičnim nagonским signalom [budući da postepeni gubitak kiseonika, čak i kada je smrtonosan, ne proizvodi paniku]. Ljudsko biće bi moglo biti, a često i jeste, prestrašeno zbog bilo čega pod kapom nebeskom. Malo je trebalo da se uvidi da uzbuđenje samo po sebi nema nikakve veze sa seksualnošću ili glađu i da je vidljiva urgentnost nagonskog sistema pozajmljena od njegovog susklopa s odgovarajućim afektima kao neophodnim pojačivačima. Frojddov id odjednom se pokazao kao tigar od papira jer je seksualnost, što je on najbolje znao, najkapriciozniji nagon koji se lako pretvara u impotentan delovanje stida ili anksioznosti ili dosade ili besa. (Tomkins, 1981: 309)⁸

Primitite krajnje karakterističnu analitičku strukturu ovde. Ono što se čini da je smanjenje moći pripisane seksualnom nagonu ipak odgovara umnožavanju – konačnom i konkretnom umnožavanju, ispostaviće se – različitih mogućnosti seksualne relevantnosti (u ovom slučaju pohranjene u odvojenim negativnim afektima stida, anksioznosti, dosade, besa). Seksualnost više nije stvar uključeno/isključeno čije su dve mogućnosti označene kao izražene ili potisnute. Seksualnost kao nagon ostaje ovde obeležena binarnim (potentno/impotentno) modelom; ipak njena povezanost s pažnjom, s motivacijom, ili zaista s akcijom dešava se samo kroz susklop s afektivnim sistemom opisanim kao sistem koji obuhvata još nekoliko, i unekoliko kvalitativno drugačijih, mogućnosti nego što su uključeno/isključeno.

Razmatraćemo ovaj obrazac u okvirima Tomkinsove navike slaganja digitalnih (uključeno/isključeno) s analognim (stepenovanim i/ili višestruko diferenciranim) reprezentativnim modelima i zastupaćemo teze u prilog velike konceptualne vrednosti ove navike. Ako se čini da se to strukturno „rimuje” s onim što smo već pomenuli kao njegovu naviku slaganja bioloških s mašinskim ili kompjuterskim modelima ljudskog bića, ipak moramo osuditi (kao što bi to učinio Tomkins ili zapravo bilo ko od teoretičara sistema) dalju homologiju kojom bi se mašina ili kompjuter mogli poistovetiti s digitalnom a biološki organizam s analognom predstavom. Prećutna homologija mašina : digitalno :: životinja : analogno (i srodno privilegovanje mašinsko-digitalnog), pokazaćemo, veo-

⁸ Za objašnjenje koje se tiče lišavanja kiseonika, v. Tomkins, 1981: 322.

ma je moćna strukturna pretpostavka za trenutnu teoriju i izranja naročito snažno kao refleksivni antibiologizam. Ali to predstavlja loš inženjering i lošu biologiju i vodi lošoj teoriji. Čak i ako pretpostavimo da su informatičke mašine i živi organizmi sasvim odvojene klase, svakako im je zajedničko to da svako od njih obuhvata heterogenu mešavinu digitalno i analogno strukturiranih reprezentativnih mehanizama. S tim u vezi, razlika između digitalnog i analognog sama po sebi sve je samo ne apsolutna: može se koristiti analogna mera, kao kod termostata ili neurona, da se aktivira prekidač uključeno/isključeno, dok obrasci ili akumulacija prekida „uključeno/isključeno” mogu, kao u modelu Donald Heba iz 1949. godine koji prikazuje okidanje neurona u mozgu, dovesti do formacije kompleksnih analognih struktura.

U članku iz 1970. pod naslovom „Analogna i digitalna komunikacija: o negaciji, označavanju i značenju”, Antoni Vajlden nudi sledeće „smernice” na tu temu:

Pitanje analognog i digitalnog pitanje je odnosa, ne entitetâ.

Prebacivanje s analognog na digitalno [i obrnuto] neophodno je da bi komunikacija prešla određene vrste granica. Komunikacija velikim delom – a možda i sva komunikacija – nesumnjivo uključuje konstantno prebacivanje te vrste.

Digitalna misao je analitička i dvovrednosna; analogna misao je dijalektička i mnogovrednosna. Digitalni sistem je na višem nivou organizacije i stoga nižeg logičkog tipa od analognog sistema. Digitalni sistem ima veću „semiotičku slobodu”, ali ga na kraju uređuju pravila analognog odnosa između sistema, podsistema i supersistema u prirodi. (Wilden, 1972: 188–189)⁹

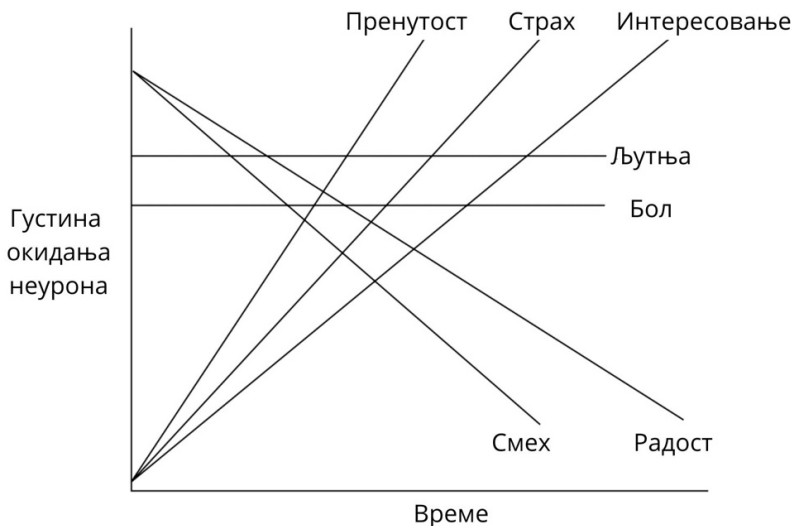
Tomkinsova teorija afekata – kao odraz intelektualnog trenutka bliskog ovom – zavisi od brojnih različitih vrsta ukrštanja između analognih i digitalnih oblika predstavljanja. Na primer, neki od afekata koje on razmatra strukturirani su na sledeći način:

Razliku u aktivaciji afekata objasnio bih pomoću tri varijante jednog principa – gustine okidanja neurona. Pod gustinom podrazumevam frekvenciju okidanja neurona po jedinici vremena. Moja teorija pretpostavlja tri odvojene klase aktivatora afekata, od kojih svaki dalje pojačava izvore koji ih aktiviraju. To su povećanje stimulacije, izjednačavanje stimulacije i smanjenje stimulacije.

Stoga će svaki stimulans s relativno iznenadnim početkom i naglim povećanjem u meri okidanja neurona prirođeno aktivirati reakciju prenutosti. Kako je prikazano na Slici 1 (preuzeto iz: Tomkins, 1981: 318), ako se mera okidanja neurona uvećava sporije, aktivira se strah, a ako još sporije, onda se prirođeno aktivira interesovanje. Za razliku od toga, svako kontinuirano povećanje nivoa okidanja neurona, kao kod neprekidne glasne buke, prirođeno će aktivirati povik bola. Ako bi bila kontinuirana i sve glasnija, prirođeno bi aktivirala reakciju besa. Konačno, svako iznenadno smanjenje stimulacije koje redukuje meru okidanja neurona, kao kod iznenadnog smanjenja preterane buke, prirođeno bi aktiviralo nagradu u vidu osmeha zadovoljstva. (Tomkins, 1981: 317)

⁹ Tekst je zasnovan na radu izloženom 1970. na simpozijumu o Levi-Strosu.

Slika 1. Grafička predstava teorije prirodnih aktivatora afekta

Možemo li odgoditi raspravu o strahu, bolu i besu koje će kod čitalaca okrenutih teoriji izazvati gustina pojavljivanja reči „prirođeno” u ovom pasusu? Ili kad smo kod toga, smehu s kojim će današnji naučno nastrojani čitaoci registrovati reduktivnost koncepta „gustina okidanja neurona”? Umesto toga, želeli bismo da istaknemo način na koji se Hebovo shvatanje okidanja neurona kao odvojenog (digitalnog) događaja uključivanja/isključivanja, izazvanog (analognim) stimulansima koji se mogu kvantifikovati, opet analogno kvantifikuje, na Tomkinsovom grafikonu, preko dimenzije vremena, ali na način koji onda vodi do uključene/isključene (digitalne) „aktivacije” bilo kog od nekoliko odvojenih afekata. Ovaj deo Tomkinsove teorije stoga bi se mogao shematizovati kao analogno ? digitalno ? analogno ? digitalno. Međutim, (digitalizujuća) shema propušta da prikaže to da se Tomkinsova teorija grana ka *mnogovrednosnom* (i u tom smislu analognom) shvatanju afekta: ako je uključenost/isključenost „okidanja neurona” kvalitativno neizdiferencirana, uključenost/isključenost aktivacije afekata kvalitativno je visoko diferencirana. (Kvalitativna diferencijacija je uvek, u neku ruku, analogna, jer, pod jedan, u meri u kojoj postoje *različiti* afekti, oni održavaju zahtev da budu predstavljeni – nužno analogno – putem grafikona ili mape). Tomkins piše: „Opšta prednost afektivnog uzbuđenja do tako širokog spektra nivoa i promena nivoa okidanja neurona jeste u tome što pojedince natera da se obazire na sasvim različita stanja stvari *na prilično različite načine*” (Tomkins, 1981: 318; *emfaza dodata*). A „sasvim različita stanja stvari”, treba da dodamo, nikada ne treba shvatiti kao čisto *spoljašnja* stanja stvari: mada Tomkins ovde koristi netipično pojednostavljen primer „glasne buke” da prikaže stimulans, u njegovom opusu gustina okidanja neurona bukvalno nikada nije direktno prevođenje nekog spoljašnjeg događaja koji bi se posebno mogao izolovati kao „stimulans”. Umesto toga, ona već sama odražava složeno interpoliranje endogenog i egzogenog, opažajnog, proprioceptivnog i

interpretativnog – uzroke, efekte, povratne reakcije, motive, dugoročna stanja kao što su raspoloženja i teorije, zajedno sa izrazitim prelaznim fizičkim ili verbalnim događajima. Nasuprot bihevoristima, Tomkins dosledno tvrdi da relevantni stimulans za afektivni sistem uključuje unutrašnje kao i spoljašnje događaje, čvrsto zaključujući da ne postoji osnova – a svakako ne osnova u vidu unutrašnjeg naspram spoljašnjeg – za razliku u definicijama između odgovora i stimulansa. Tomkins izveštava o jednom eksperimentu sa stimulansom i odgovorom, na primer, na način koji sasvim poništava pretpostavljenu jednostavnost iskustva električnog šoka, koje je tradicionalno smatrano očigledno averzivnim stimulansom par ekselans. „Trebalo je samo slušati spontane uzvike tokom eksperimentalne serije”, piše on, „da se postane svestan teškoće u izazivanju jednog i samo jednog afekta korišćenjem onoga što se čini prigodnim stimulansom”. Jednostavno snimajući govor svojih ispitanika u trenucima kad su primali električne šokove, on nudi karnevalsku dekonstrukciju namesto očekivanih „rezultata”. Od cirkusa afektivnih odgovora na stimulans naizgled istovetan sa sobom: „Osećaj je kao kad te tata pljesne”. „Vi biste pre sto godina bili nekakav kriminalac, zar ne?” „Ako želite obrazac užasavanja, dobili ste ga.” „Ovo nije fer.” „O pacove, prekini; izluđuje me.” „Ja nemam bog zna šta od ovog – nadam se da vi imate.” „Ovaj eksperiment je glup.” „Znači tako izgleda šok.” „Strah me da će mi pripasti muka.” „Ja volim šokove.” „Zanimljivo je dopasti psihologu u ruke.” „Je l' od ovog treba da postanem oprezan?” „Ionako nisam hteo da budem šok-truper.” „Au, to trza... nije bolelo.” „Izgleda kao sport s klađenjem.” „Prvi put te nekako razljuti.” „O Bože, zaspaću” (Tomkins, 1962–92 [1]: 193–198).

* * *

Ranije smo napomenuli da će naučno orijentisani čitaoci najverovatnije ustuknuti pred reduktivnošću Tomkinsovog ključnog pojma „gustine okidanja neurona”. Mada se čini da je ideja okidanja neurona sama po sebi u ovom delu upotrebljena razumljivo, Tomkins nastavlja (tokom godina nakon objavljivanja studije *Afekt, slike, svest*) da se opire navođenju pojedinosti o tome *gde* ili *na kojim* (pretpostavljamo funkcionalno specijalizovanim) neuronskim lokacijama se ovo okidanje dešava. Mada knjiga *Afekt, slike, svest* inače pokazuje prilično mnogo interesovanja za cerebralnu lokalizaciju, ovaj ključni koncept, gustina okidanja neurona, uporno tretira mozak kao homogenu masu koja u najboljem slučaju ima samo potencijal za razvoj lokalne kvalitativne specijalizacije.

Ovakvo shvatanje mozga, želimo da ustvrdimo, važno je za definisanje Tomkinsovog veoma plodnog istorijskog odnosa prema onome što nazivamo posebnim trenutkom „kibernetičkog nabora”, otprilike od poznih četrdesetih do sredine šezdesetih godina dvadesetog veka. Pod „kibernetičkim naborom” podrazumevamo trenutak u kom je naučničko razumevanje mozga i drugih životnih procesa obeleženo idejom, mogućnošću, *neizbežnošću* moćnih računara, ali stvarni računarski mišić novih računara nije dostupan. Kibernetički nabor je tako trenutak u teoriji sistema – i takođe, u direktno srodnom ali ne identičnom razvoju, strukturalistički trenutak. Zapravo, naš cilj je da delom opišemo strukturalizam ne kao *onu pogrešnu stvar koja se desila pre poststrukturalizma ali*

je srećom direktno dovela do njega, već pre kao deo jednog raskošnog trenutka, raskošne intelektualne ekologije, kao gešalt (koji uključuje i teoriju sistema) koji mu je dopustio da označava više različitih i zanimljivijih stvari koje su preživele njegovu glatku putanju u poststrukturalizam.¹⁰ Zastupaćemo tezu da rana kibernetička ideja o mozgu kao homogenom sistemu koji se može diferencirati ali prvobitno nije bio diferenciran jeste karakterističan i veoma plodan simbol mnogih do sad neostvarenih mogućnosti ovog intelektualnog trenutka.¹¹

Kibernetički nabor bi se mogao opisati kao nabor između postmodernističkih i modernističkih načina iznošenja hipoteza o mozgu i umu. Potencijal za ostvarenje bukvalno neograničene računarske moći dali su novu draž konceptima kao što je povratna informacija, koja je bila instrumentalno dostupna u mehaničkom dizajnu duže od jednog veka ali koja bi, ako bi se shvatila kao kontinuirano svojstvo mnogih sistema, uključujući i biološke, uvela prilično neuklopiv nivo složenosti u deskriptivne ili prediktivne proračune. Između vremena kad je bilo nezamislivo testirati takve proračune i vremena kad je njihovo izvođenje postalo uobičajeno, postojao je period kad su se oni mogli raskošno zamišljati – ali su ipak zamišljeni sa strukturnom elegancijom, sa interesovanjem za konceptualnu ekonomičnost sredstava i modeliranja, kojima nije bilo suđeno (a naizgled nije bilo ni potrebno) da prežive uvođenje prave tehnologije.

Sugestivne liste koje predstavljaju tako izrazito svojstvo pisanja u knjizi *Afekt, slike*, svest čini se da nose trag ovog trenutka tehnološke imaginacije. Sa svojim minimalnim i naizgled beznačajnim gramatičkim diferencijacijama, stavke na listama ukazuju na mogućnost nasumičnih, bukvalno beskonačnih permutacija, od kojih su neke trivijalne, a neke izuzetno značajne; ukazivanje na čisti, neograničeni opseg označava otisak radikalne eventualnosti na mogućim ishodima. Ipak stavke na listi, daleko od nasumičnih, uvek su pažljivo odabrane da otvore i pokažu nove vidike, da predstave nove vrste mogućih implikacija uključenih u svaku generalizaciju. One se mogu tumačiti bilo kao demontiranje bilo kao ukazivanje na novi taksonomski rad. Tomkinsove liste verovatno najviše nalikuju dugim rečenicama kod Prusta gde je spekulacija o nečijem motivu uviđena u niz dugih paralelnih rečenica koje počinju sa: „Da li zato što...; ili zato što...; ili zato što...”. Postmoderna sintaksa koja se čini da podriva samu mogućnost razumevanja motiva, time što ga umnožava kao mehanički i u beskraj, čini se da istim potezom nudi semantičke alate tako neodoljivo korisne da nas još maštovitije i dublje vezuju za lokalne mogućnosti individualne psihologije. Tomkinsove liste evociraju tehnološki uragan koji će savladati i ukloniti ono što je njima nabrojano; evocirajući ga, međutim, liste ga takođe istog momenta zaustavljaju ili izmeštaju. Pitanje nije pojednostavljeno ni redovnošću kojom Tomkins u ovim knjigama jednostavno ponavlja, doslovno, nekoliko svojih

¹⁰ O ovome, videti tezu Vensana Dekoma da strukturalizam gubi svoja najzanimljivija definišuća svojstva skoro u istom momentu kada postaje vezan za književne studije (Descombes, 1980: 85–87).

¹¹ Veoma korisna skorašnja studija o tom trenutku jeste *Kibernetička grupa* Stiva Hajnsa (v. Heins, 1991). Delo oblikovano ovim trenutkom, ali koje je tek odskora prihvaćeno, uključuje dve knjige Umberta Maturane i Fransiska Varele: *Samooblikovanje i kognicija: ostvarivanje života* (Maturana and Varela, 1980) i *Drvo znanja: biološki koreni ljudskog razumevanja* (Maturana and Varela, 1992).

ključnih primera – što je istrajavanje koje bi moglo sugerisati mašinsku međusobnu zamenjivost delova u studiji *Afekt, slike, svest*, kada ne bi još jače evociralo patos blokade i njenog prevazilaženja, psihičke ekonomičnosti (kako Tomkins kaže) „scenarija bogatstva”, „opažajne pohlepe” i povremenog posramljujućeg siromaštva resursa, tako da delo nudi toliko novih korisnih svojstava za razumevanje.

Epitet „nabor” čini se primenjivim na kibernetički momenat delom zato što je teorija sistema, upravo kroz svoj tropizam u pravcu slike neizdiferencirane ekologije koju je pak moguće diferencirati, imala kao jednu od svojih velikih reprezentativnih prednosti sposobnost da razmatra *kako se stvari diferenciraju*: kako se kvantitativne razlike pretvaraju u kvalitativne, kako se digitalne i analogne predstave preskaču ili umeću jedna u drugu, šta čini neočekivane krizne linije između regija proračunljivog i neproračunljivog kojima je suđeno da prerastu u teoriju haosa, i tako dalje. Tamo gde je kognitivna psihologija pokušala da procese uma učini sasvim transparentnim s tačke gledišta kognicije; gde je bihevizizam pokušao da isto to učini s tačke gledišta bihevizalnog „ishoda”; gde je psihoanaliza profitirala od konceptualne elegancije jednog graničnika (represije) između jedne kontinuirane „svesti” i jednog „nesvesnog”; Tomkinsova afektivna teorija nasuprot tome nudi mnoštvo mesta produktivne neprozirnosti. Vrednovanje povratne informacije u teoriji sistema takođe je, na kraju krajeva, nužno i vrednovanje greške i slepila kao nečega što proizvodi, naročito, *strukturu*. Setite se, na primer, „perceptrona” Franka Rozenblata, koji je u tom ranom trenutku bio osmišljen da sam sebe podučava tome kako učiti upravo putem pokušaja i pogreške. Njegovi teorijski principi otišli su u navodni zaborav s pojavom daleko efikasnijih računara, da bi nedavno ponovo isplivali tek u okvirima konekcionizma i paralelnog distribuiranog procesiranja. Kako piše Tomkins, istinski zastrašujuća čovekolika mašina

po svoj prilici bi zahtevala relativno bespomoćno odojaštvo nakon kojeg sledi rastuća kompetencija tokom detinjstva i adolescencije. Ukratko, bilo bi mu potrebno vreme da nauči kako da uči praveći greške i ispravljajući ih. Ovo je sasvim jasno i to je jedan od razloga ograničenosti naših sadašnjih automata. Njihovi tvorci su temperamentom nepogodni da stvaraju i neguju mehanizme koji počinju u stanju bespomoćnosti, zbunjenosti i greške. Konstruktor automata je preterano zaštitnički nastrojen, preterano zahtevan roditelj koji je i suviše zadovoljan prevremenim razvojem svojih dela. Čim uspe da prevede ljudsko postignuće u metal, traku i elektriku, on je oduševljen izvedbom svoje umotvorine. Takav prevremeni razvoj suštinski garantuje nišku gornju granicu sposobnosti učenja kod njegovog automata. (Tomkins, 1962–92 [1]: 40)

Tomkins naglašava da uvođenje neprozirnosti i greške samo na kognitivnom nivou ne bi bilo dovoljno čak ni za moćnu kogniciju. O afektivnom sistemu piše:

Naglasili smo dvosmislenost i slepilo ovog primarnog motivacionog sistema da bismo istakli ono što smatramo neophodnom cenom koju mora platiti svaki sistem koji svoje glavne energije treba da potroši u moru rizika, učeći kroz greške. Postizanje kognitivne moći i preciznosti zahteva motivacioni sistem koji nije ništa manje plastičan i hrabar. Kognitivni koraci ograničeni su motivima koji ih pokreću. Kognitivnu grešku, koja je neophodna u kognitivnom učenju, može na-

*praviti samo onaj ko je sposoban da poćini motivacionu grešku, tj. da pogreši u vezi sa sopstvenim željama, njihovim uzrocima i ishodima.*¹² (Tomkins, 1962–92 [1]: 38–39)

Stoga je neefikasnost usklađivanja između afektivnog sistema i kognitivnog sistema – i između bilo kojeg od njih i nagonskog sistema – ono što omogućava učenje, razvoj, kontinuitet, diferencijaciju. Sloboda, igra, korisna svojstva, samo značenje proistiću iz mnoštva uzajamno netransparentnih mogućnosti za nebivanje u pravu u vezi s objektom – i, samim tim, sa sobom.

* * *

Ali vratimo se na Sliku 1. Važno je to što se mnogovrednosnost ovog analognog sistema odnosi na *više od dva*, ali i na *konačno mnoštvo* vrednosti ili dimenzija (kao, na primer, na mapi, sever, jug, istok, zapad) – mada, kao kod bilo koje analogne predstave, može postojati bezbroj gradacija duž konačno određenih dimenzija.¹³ Dovoljno često i dovoljno banalno svojstvo velikog broja predstava; ipak čini nam se da činjenica da je jedna afektivna teorija strukturirana kao ova što je, prema *konačnom mnoštvu* ($n > 2$) *vrednosti*, zapravo predstavlja srž otpora s kojim se ona susreće od strane trenutnih mislećih rutina „teorije”, ili razjašnjenja koje im može ponuditi. Otpor se dešava jer se čini da postoji neko snažno prijanjanje između odrednice „konačno mnoštvo ($n > 2$) vrednosti” i one reći koja zaustavlja razgovor, *prirođeno*. (Mada se u Tomkinsovom delu pokazuje da se to prijanjanje može spektakularno razrediti – može se razrediti, možda, upravo slaganjem i stalnim uzajamnim prekidima bioloških i mašinskih modela.) Nekako je teško držati se koncepta od osam ili trinaest (a opet ne beskonačno mnogo) različitih vrsta – bilo čega važnog – bez biološkog modela tu negde pri ruci. Ovo prijanjanje bi i te kako moglo da bude istorijski događaj, kao da je nekakav momentum modernosti (nazovimo ga monoteizmom? nazovimo ga reformacijom? nazovimo ga kapitalističkom racionalizacijom?) tako ispraznio konceptualni prostor između dva i beskonačno da mu je možda i potrebna inertna frikcija biologizma kako bi tek natuknuo mogućnost ponovnog naseljavanja tog prostora. Nama uopšte nije u interesu da minimalizujemo kontinuiranu istoriju rasističkih, seksističkih, homofobnih ili na drugi način nasilnih biologizama, niti urgentnost njihovog razotkrivanja, što je bila glavna tačka optužnice u tako mnogo savremenih projekata kritike. U isto vreme, plašimo se – sa uspostavljanjem *automatskog* antibiologizma kao nepromenjive centralne postavke „teorije” – gubitka konceptualnog pristupa čitavom domenu misli, analognom domenu ko-

¹² Raćunari konstruisani prema takvim protokolima „bili bi daleko zanimljiviji od naših današnjih računara, ali bi takođe imali i određene mane. Bili bi u stanju da ne vrše proraćune za konstruktora duće vremenske periode kad im drugi računari šalju poruke, kad se uplaše preterano žestokih fluktuacija u izvorima elektrićne energije, kad, pošto su bezuspešno pokušali da reše tada nerešive probleme, postanu potišćeni, ili kad postanu manićni od osornog laćnog samopouzdanja. Ukratko, ne bi predstavljali obestelovljenu inteligenciju pomoćnog mozga već mehanićku inteligenciju intimno vezanu za kompleksne namere samog automata” (Tomkins, 1962–92 [1]: 119).

¹³ Stoga bi taćka na mapi mogla da bude „ $\sqrt{2}$ stepena istoćno od 40°N 80°E” bez zahteva za uspostavljanjem nove koordinate kompasa.

načnog mnoštva ($n > 2$) vrednosti. Pristup ovom domenu važan je, između ostalog, za omogućavanje političke vizije razlike koja bi mogla da se odupre i binarnoj homogenizaciji i beskonačnim trivijalizacijama.¹⁴

Kao primer toga kako se afekt tretira u današnjim rutinskim praksama teorije, mogli bismo da pogledamo nedavno objavljenu studiju En Cvetković *Mixed Feelings: Feminism, Mass Culture, and Victorian Sensationalism* (*Pomešana osećanja: feminizam, masovna kultura i viktorijanski senzacionalizam*, 1992). Biramo ovaj primer ne zato što knjiga nije inteligentna ili korisna – ona to apsolutno jeste – već pre zato što se čini da njeno postignuće počiva na uzorno jasnom i objašnjenom odnosu prema nekoliko teorijskih struja (psihoanalitičkoj, marksističkoj, fukoovskoj) koje su u njenoj osnovi.¹⁵ Dalje je neobična samo po tome što svoju argumentaciju zasniva na teoriji afekta koja postaje eksplicitno središte knjige. Međutim, ta centralna teorija, čiji je cilj „politika afekta koja ne počiva na esencijalističkoj koncepciji afekta” (Cvetkovich, 1992: 25), veoma je površno određena:

Poput seksualnosti, afekt treba razumeti kao diskurzivno konstruisan. (Cvetkovich, 1992: 30)

Ja pretpostavljam ne samo to da je veza između senzacijskog događaja i telesnih senzacija konstruisana pre nego prirodna, već i to da je navodna prirodnost telesne senzacije ili afekta i sama konstrukt. Poput seksualnosti i drugih fizičkih procesa, afekt nije prediskurzivni entitet, što je činjenica često zamagljena konstruisanjem afekata ili telesnih senzacija kao prirodnih... Osim toga, ako afektivni odgovori nisu tako prirodni kakvim se čine, onda bi konstruisanje afekta kao prirodnog moglo zaista biti deo diskurzivnog aparata koji obavlja posao onoga što je Fuko opisao kao disciplinovanje tela. Disciplina je moćna upravo zato što funkcioniše kao da je prirodna pre nego nametnuta. (Cvetkovich, 1992: 24–25)

¹⁴ Benedikt Anderson, na primer, pišući 1965. godine, opisuje kompleksne prenose između mnogo-vrednosnih i dvovrednosnih sistema značenja u javanskoj kulturi. On opisuje „stvarnu legitimnost široko oprečnih društvenih i psiholoških tipova” koju nudi „bogata raznolikost konkretnih modela” u drevnoj, popularnoj i rasprostranjenoj mitologiji *vajanga* i analizira mehanizme kojima ovaj opseg konačnog mnoštva ($n > 2$) modela može težiti da bude apstrahovan u lanac binarizama, pod pritiskom monoteizma, nacionalizma, komercijalnog urbanizma i konkurentskih formalnih struktura filma (Anderson, 1965: 26).

Diskusija predstavljena u ovom radu, o izdubljenom prostoru u savremenoj teoriji između dva i beskonačno delom je pokušaj da se nastavi rad na pitanjima pokrenutim Aksiomom 1: „Ljudi su različiti jedni od drugih”, u: Kosofsky Sedgwick, 1990: 22–27.

¹⁵ Zašto, pitali su nas, koristiti prvu knjigu kao jedini primer u artikulisanju ove argumentacije, umesto upućivanja poimence (a naravno, imenâ bi moglo biti milion, među njima i Sedžvik) na druge teoretičare koji su dublje uronjeni u ove rutine teorije i zaista neposrednije odgovorni za njihovu popularizaciju? Istrajavamo u ovoj neotesanosti iz dva razloga. Prvo, za ovaj esej predvideli smo jednu geštalt strategiju uključivanja čitalaca u iznenadnu opažajnu reorganizaciju i neočekivano samoprepoznavanje – lično pre svega – u vezi sa nekim kritičkim praksama koje bi se time mogle efikasno oneobičiti; da smo imenovali više teoretičara o kojima će mnogi čitaoci već imati neko mišljenje, naša strategija ne bi imala šanse za uspeh. Drugo je, međutim, da knjigu En Cvetković ima smisla sagledati (pored mnogih drugih načina na koji se ona može sagledati) upravo kao prvu knjigu, proisteklu iz disertacije – kao, tačnije, obred prelaza čije konvencije mogu najbolje da dramski prikažu ekonomiju prenosivosti (između akademskih generacija, kao i disciplina), čime se mi ovde bavimo.

Mada Cvetković preduzima ovo ispitivanje u ime „teorijskog razmatranja afekta” (što je naslov jednog od prvih poglavlja u knjizi), nije odmah jasno zašto bi njeno priлично minimalističko određenje da je afekt „diskurzivno konstruisan” pre nego „prirodan” polagalo pravo na status teorije. Tačnije, osim ako se upravo *to* određenje danas ne smatra nečim što će *bilo šta* načiniti teorijom. Umesto da uvode ili sumiraju neku pravu teoriju afekta, ove rečenice teorijski razmatraju afekt u smislu da ga zaokružuju i uteruju u veliki tor onoga za šta je već prihvaćeno da čini glavninu Teorije. Žig na toj glavnini neumoljivo je čitljiv: teorija je gotovo počela da se prosto poklapa po opsegu sa tvrdnjom (ne možemo je prečesto ponoviti) da *to nije prirodno*. Izvanredna tvrdnja ovde predstavljena kao očigledna: „Vrednost [*prava* vrednost!] teorije, kao i vrednost istorijske analize, leži u njenoj sposobnosti da ospori pretpostavke o ‘prirodi’” (Cvetkovich, 1992: 43–44).

Prema našoj dosadašnjoj argumentaciji, moglo bi se očekivati da je ovaj refleksivni antibiologizam pratilac nekih navika iznošenja argumenata koje će biti u naizgled paradoksalnom odnosu s navedenim principima iz studije En Cvetković.

1. Fukoovska neodobranja „represivne hipoteze” biće gotovo istog momenta transformisana u binarno predstavljene, krajnje moralističke alegorije o subverzivnom naspram hegemonijskom, o otporu naspram moći. „Ako je afekt istorijski konstruisan, on onda može postati, kako Fuko sugeriše za seksualnost po pravilima represivne hipoteze, ne mehanizam za oslobađanje sopstva već umesto toga mehanizam za obuzdavanje i disciplinu sopstva” (Cvetkovich, 1992: 31). „Ako afekt može da bude izvor otpora, on je i... mehanizam za moć” (Cvetkovich, 1992: 40). „Fukoovo zapažanje da otpor nije sa spoljašnje strane moći znači da ovi domeni mogu da budu i sredstva otpora i sredstva namećanja moći” (Cvetkovich, 1992: 41).

2. Nominalno neodobranje pitanja o *esencijalnoj istini* postaje osnova za konstantno prizivanje i detektivski pomno ispitivanje navodnih istinitih tvrdnji drugih – tvrdnji parafriziranih i predstavljenih najisključivije moguće. Jedna od stožernih reči iz argumentacije En Cvetković jeste „garantovati”; na primer: „veze između lične i društvene transformacije nipošto nisu zagarantovane” (1); „viktorijanski roman se ne mora braniti da bi garantovao mogućnost društvene transformacije” (Cvetkovich, 1992: 41); „ne može se računati na to da će afekt garantovati subverzivne tendencije teksta” (Cvetkovich, 1992: 34). Ontološke opcije su redukovane na garantuje naspram ne garantuje; čak i ako isključimo čudnovato konzumeristički prizvuk, ovo radikalno ogrubljivanje odnosa sa istinom znači da epistemološki naglasak argumentacije En Cvetković umesto da postane opušteniji postaje još nepopustljiviji. Na primer, ona, na karakterističan način, nakon mnogo deduktivnog rada opaža da je razmatranje masovne kulture koje nudi Fredrik Džejmson „sumnjivo esencijalističko po svojoj koncepciji afekta” (Cvetkovich, 1992: 29). Sumnja prebiva u čitalačkom oku, ne u čitanom tekstu; ali to je čest razvoj događaja ovih dana, taj čudni preobražaj od antiesencijaliste do privatnog detektiva.

3. Možda krajnje neobično za teoriju afekta, ova teorija ne sadrži osećanja. Afekt se tretira kao jedinstvena kategorija, sa jedinstvenom istorijom i jedinstvenom politikom.

Nema teorijskog prostora za bilo kakvu razliku između, recimo, zabavljenosti, odvratnosti, postidečnosti i pobesnelosti. Po analogiji sa Fukoovim narativom o seksualnosti, Cvetković upućuje na modernu „istoriju konstruisanja afekta kao nosioca značenja, što je očigledno... u osamnaestovekovnim romanima o osećajnosti i sentimentalnosti i u naglasku na osećanjima u romantičarskoj poeziji” (Cvetkovich, 1992: 30–31). Neka posebna osećanja? Očigledno ne. Uzvišeno je, da uzmemo drugi primer, opisano kao „visokokulturna verzija afekta” (Cvetkovich, 1992: 35) (nekog posebnog afekta?). A implikacija koju Cvetković iznosi kroz celu studiju jeste da se žanrovi razlikuju ne prema vrstama afekta koje mogu prizvati ili stvoriti već, daleko jednostavnije, po prisustvu ili odsustvu neke opredmetljene materije zvane Afekt.

Zasigurno, odsustvo različitih afekata iz ove teorije afekta nije nikakav previd. To, naprotiv, predstavlja teorijsku odluku: kao da ono što je predstavljeno konačno ne bi moglo biti „teorija” ako bi napravilo bilo kakav definicijski prostor za kvalitativne razlike među afektima. Ne bi li, na kraju krajeva – zamišljamo propitivanje na svakom već uhođanom postdiplomskom seminaru – ne bi li to bilo rizikovanje esencijalizma ako bi se afekti shvatili kao kvalitativno drugačiji jedan od drugog? Da, svakako bi. Zapravo, ako smo u pravu kada iznosimo hipotezu da je ceo analogno strukturiran domen misli od *konačnog mnoštva* ($n > 2$) *vrednosti* danas dostupan samo u nekom odnosu prema biološkim modelima i da su koncepti *esencijalnog*, *prirodnog* i *biološkog* sad već postali teorijski stopljeni putem nekog istorijskog procesa,¹⁶ onda svakako apsolutno ima smisla da će „teoriji” strukturiranoj pre svega oko hiperopreznog antiesencijalizma i antinaturalizma neumoljivo trebati žrtvovanje kvalitativnih razlika između, u ovom slučaju, različitih afekata. Higijena trenutnog antiesencijalizma naizgled zavisi od strogog pridržavanja (greškom mašinski identifikovanog) modela digitalne predstave „uključeno/isključeno”; u meri u kojoj su „teorizovani”, afekti *moraju* da se pretvore u Afekt.

Da, ponovili bismo, u ovom istorijskom trenutku svaka definicijska invokacija analogno zamišljenih, kvalitativnih razlika, u obliku konačnog mnoštva ($n > 2$) *vrednosti*, zaista nosi rizik od reprodukovanja biološki orijentisanog esencijalizma. Ali daleko od toga da je taj rizik uklonjen čak i najsavesnijom praksom digitalizacije. Esencijalizam koji se pridržava digitalnih modela strukturiran je drugačije od esencijalizma analognih; ali u ovom trenutku, on je verovatno tim opasniji – upravo zato što, po trenutnim rutinskim praksama teorije, nije prepoznatljiv kao esencijalizam. Esencija je premeštena, po ovim rutinskim praksama, sa analogne mogućnosti *konačnih višestrukih kvalitativnih razlika*, na neko prethodno mesto gde se *neizdiferencirani* tok izvorne materije ili energije (beskonačno) *uključuje* ili *isključuje*. Videti ovo drugo kao manje esencijalističku metaforiku od prethodnog odražava, ustvrdićemo, samo uobičajeno privilegovanje digitalnih modela pogrešno izjednačenih s mašinom u odnosu na analogne modele pogrešno izjednačene s biološkim.

¹⁶ Naglasili bismo, putem *istorijskog* procesa: kod Platona su, na primer, esencijalno, biološko i prirodno veoma daleko od pretpostavke da su jednaki. Na ovo nam je ukazao Timoti Guld. Važno raspakivanje ovih termina obavila je Dženet Heli u radu „Seksualna orijentacija i politika biologije” (v. Halley, 1994).

Na primer, mada Cvetković ne razmatra naučna poimanja afekata koja prećutno podupiru njenu argumentaciju – možda čak ni ne zna da deluju – njena teorija afekta u velikoj meri je podudarna sa određenom teorijom emocija koja je postala široko prihvaćena sa širenjem kognitivne psihologije. Uistinu, čini se da njena upotreba ove teorije bez navođenja svedoči o tome da je ona postala deo „zdravorazumskog” konsenzusa aktuelne teorije. To takođe predstavlja, zapravo, aktuelni (mada i dalje osporavani) zdrav razum kognitivne nauke, kako se i vidi iz sasvim nekritičkog prenošenja u *Oxford Companion to the Mind* (Oksfordskom zborniku o umu, 1987).

Apsolutno najznačajniji doprinos [studijama emocija]... dao je Stenli Šahter... On je izneo tezu da je samo opšte stanje visceralnog uzbuđenja potrebno za doživljaj emocije: tj. da različiti emocionalni doživljaji proističu iz iste visceralne pozadine. Sledeće je pretpostavio da, u stanju visceralnog uzbuđenja, pojedinac će svoja osećanja opisati preko spoznaja (misli, prošlih iskustava, signala iz okruženja) dostupnih u to vreme... Visceralno uzbuđenje se smatralo neophodnim uslovom za emocionalni doživljaj, ali je kvalitet emocije zavisio od kognitivnih, opažajnih vrednovanja spoljnog sveta i unutrašnjeg stanja... Aktuelna mudrost bi ukazala na to da svaka neusklađenost, svaki prekid očekivanja ili nameravanih akcija, proizvodi neizdiferencirano visceralno (autonomno) uzbuđenje. Quale naredne emocije tada će zavisiti od trenutnog kognitivnog vrednovanja (analize značenja, procene) trenutnog stanja stvari... [Emocije] nisu nužno ostaci naše presapijentske prošlosti, već pre predstavljaju važne odlike aktivnog, tragajućeg i mislećeg ljudskog bića. Novina, neusklađenost i prekid stvaraju visceralne odgovore, dok naš kognitivni sistem tumači svet kao preteći, ushićujući, zastrašujući ili pun radosti. Ljudski svet je pun emocija ne zato što smo životinje u srcu, već zato što je još pun signala koji ushićuju ili prete i prepun događaja i ljudi koji proizvode neusklađenosti i prekide. (Gregory, 1987)

Lako je videti zbog čega ova teorija afekta izgleda tako srodna „teoriji”. „Neusklađenosti i prekid” u neizdiferenciranom toku „uzbuđenja” imaju ohrabrujuće mehanički prizvuk nalik Morzeovoj azbuci: ovde nema nikakve opasnosti od susreta sa zabludom da bi predstava mogla biti u bilo kakvom nearbitrarnom odnosu sa predstavljenom stvari. Osim toga, čini se da je prostor za diskurzivnu društvenu konstrukciju afekta garantovan zabeleškom da (budući da nismo „životinje u srcu”) sirovi materijal našeg uzbuđenja jeste *beskonačno* pogodan za obradu od strane potpuno akulturalizovane kognitivne sposobnosti.

Ako išta, predviđamo da će ovaj prikaz čitaocima iz oblasti kritičke teorije zvučati toliko besprekorno da je možda korisno da vas podsetimo kako on ipak zadržava (da ne kažemo i gore) izvesnu kontraintuitivnu snagu. Dakle zapitajte se: koliko vam treba da, nakon što vas u toku noći probudi (a) iznenadna buka, ili (b) seksualno uzbuđenje, kognitivno „analizirate” i „procenite” „trenutno stanje stvari” dovoljno dobro da biste svojoj emociji pripisali odgovarajuće *quale*? Odnosno, koliki je vremenski zaostatak od momenta prekida spavanja do („narednog”) momenta kada možete da ocenite da li je ono što doživljavate prepuštanje uživanju ili smrtni strah?

Ali bez obzira na to da li je ovaj kognitivni prikaz emocije *istinit*, ono što želimo da naglasimo jeste da on nije manje *esencijalistički* od prikaza, poput Tomkinsovog, koji u telu locira neki važan deo razlike među različitim emocijama. „Neizdiferencirano visceralno uzbuđenje” ni u kom smislu nije *manje biološki zasnovano* od diferenciranog uzbuđenja, i pored sve antidarvinističke želje ovog članka da disasocira homosapijensa od „naše presapijentske prošlosti”. Biologija na koju se aludira je, međutim, drugačija: ona je daleko potpunije prožeta kartezijanskim dualizmom um/telo. Zapravo, „neizdiferencirano visceralno uzbuđenje” ukazuje na izrazito homogenu, tromu i nepokornu telesnu esenciju, koja za čudo nije artikulisana strukturama ili procesima koji uključuju informacije, povratne reakcije i predstave. Svi oni su, umesto toga, pripisani posebnoj, obesetovljenoj i privremeno odvojenoj „kogniciji”. I pored sve svoje antibiheviorističke namere, takav prikaz implicitno zavisi od stroge biheviorističke segregacije stimulansa od odgovora, čak i kada propagira tu konceptualnu segregaciju kao humanistički zdravorazumsku.

Bilo bi uverljivo sagledati raznolikost teorijskih jezika iz dvadesetog veka kao pokušaje, saglasne sa ovim, da se detoksifikuju viškovi iz tela, misli i osećanja svođenjem višestrukih esencijalističkih rizika analogne predstave na jednu jedinu neiskazano esencijalističku izvesnost jednog ili drugog preklopnika za uključivanje/isključivanje. Lakanovski račun o faličkom prisustvu ili odsustvu bio bi tek najeklatantniji od njih; ali kritika Lakana, kao i bukvalno bilo koji oblik poststrukturalizma, i mnogi drugi projekti političke kritičke misli, pokazuju istu strukturu. Mi ne želimo da umanjimo značaj, produktivnost, ili čak ono što može biti zadivljujuća suptilnost misli koja poprima taj oblik. Ali ona je i dalje poput skenera ili kopir-mašine koja može da izradi reprodukciju bilo kog umetničkog dela u 256.000 nijansi sive. Koliko god sićušno suptilne da su razlike koje ističe, postoje ključna znanja koja jednostavno ne može da prenese bez opreme za rešavanje grubo reduktivne mogućnosti da je crveno različito od žutog opet različito od plavog.

Antibiologizam današnje teorije pretpostavlja, kako smo rekli, da samo udaljenost bilo koje teorije od biološke (ili, pogrešnom implikacijom, analogne) osnove može omogućiti verno prikazivanje „razlike (individualne, istorijske i kroskulturalne), eventualnosti, performativne snage i mogućnosti promene”. Ipak nema razloga da se veruje da nužno analogni modeli palete boja ili, da kažemo, periodnog sistema elemenata ograničavaju razumevanje razlike, eventualnosti, performativne snage ili mogućnosti promene. Mi smo doista zastupali tezu da oni mogu biti nezamenljivo ključni za pristup određenim važnim opsezima razlike. Ne postoji izbor na čekanju, kod vrednovanja teorijskih modela, između esencijalizma i ne-esencijalizma. Ali zašto se ograničiti na digitalni model izbora? Repertoar rizika – paleta boja različitih rizika – periodni sistem elemenata afektivnog sistema koji se mogu beskonačno prekombinovati – kompleksno, višeslojno jufka-testo analognog i digitalnog: to su modeli koje smo, zahvaljujući Tomkinsovom delu, željni da primenimo.

Ako, kako to Tomkins opisuje, spuštanje očnih kapaka, spuštanje očiju, obešena glava predstavlja stav stida, to bi takođe mogao da bude i stav čitanja – čitanja mapa, časopisa, romana, stripova i teških tomova psihologije, ako ne bilborda i saobraćajnih znakova. Mi (oni od nas za koje je čitanje bilo ili jeste ključni oblik interakcije sa svetom) poznajemo moć ovog stava koja stvara polje sila, onu vrstu kože koju puka tekstualna pažnja može da istka oko tela koje čita: bučna autobuska stanica ili avion mogu se isključiti iz svesti, nemoguća kontinuirana scena se može odbiti, dosadni monolog u učionici ignorisati i ništa od ovoga nije potpuno obuhvaćeno određenim pogubnim shvatanjem čitanja kao bega. Bega od čega? „Stvarnog sveta”, navodno, „odgovornosti” za „delovanje” ili „izvođenje” u tom svetu – ipak ova čitalačka poza registruje se kao ekstrovertnost barem koliko i introvertnost, kao javna i lična: sve što čitalac treba da uradi da bi ovo iskustvo „unutrašnjeg života” pretvorio u izvedbu koja se čuje jeste da počne da čita naglas. Čak ni ovo ne mora da bude neophodno: Frojd našu nekadašnju fascinaciju prizorom deteta u potpunosti obuzetog igrom povezuje sa „primarnim narcisizmom”, kao da nešto u vezi sa kontinuiranom i intenzivnom zaokupljenošću prosto *jeste* teatralno, trans koji sam baca u trans. Dodatna svetlucavost tela kao plastična folija omotana oko tela-i-knjige ili tela-igračkog/radnog okruženja, oštro i jasno ocrtava sponu ili kompoziciju, čineći figuralnim ne beg ili odvajanje već pažnju, interesovanje.

Kako afekt stida motiviše teorijski projekat kao što je ovaj ovde? Upečatljivo je da je u Tomkinsovom delu stid uzorni afekt za teoriju. Pojam „teorija” se zaista prvi put pojavljuje u drugom tomu dela *Afekt, slike, svest* kod odeljka „Proizvodnja totalnog uvezivanja afekta i stida naizgled bezazlenim i dobronamernim roditeljskim delovanjem”, u „vinjeti” koja prikazuje „našeg junaka”, „dete čija je sudbina da mu svaki afekt bude totalno vezan za stid” (Tomkins, 1962–92 [1]: 163). Tomkins iznosi kao hipoteze niz mučnih scena u kojima je dete posramljeno tako da ne izražava uzbuđenje, bol, ljutnju, strah, odvratnost, pa čak ni stid; putem sve veštije kompresije, sumirajući, imenujući i raspoređujući, naš junak temeljno razrađuje ove scene u teoriju stida. Kognitivna i afektivna (za Tomkinsa, ovi mehanizmi uključuju mnoge vrste međuzavisnih transformacija),¹⁷ teorija afekta ima dve komponente: „Prvo, ona uključuje ispitivanje svih pristizućih informacija da bi se utvrdila njihova relevantnost za određeni afekt, u ovom slučaju, stid i prezir. To je kognitivna antena stida. Drugo, uključuje niz strategija za izlaženje na kraj sa raznim nepredviđenim oblicima stida i prezira da bi se stid izbegao ako je moguće, ili da bi se ublažio njegov uticaj ako se ne može izbeći” (Tomkins, 1962–92 [1]: 166). Što je teorija stida jača, to ona više košta osobu koja je održava („Teorija afekta mora da deluje da bi bila slaba”),¹⁸ a njene antene stvaraju više „aspekata bilo koje situacije vezanih za stid...

¹⁷ „Razlika koju smo napravili između kognitivne polovine i motivacione polovine mora se shvatiti kao krhka razlika između transformacije i pojačavanja kao specijalizovanog tipa transformacije. Kognicije grupisane zajedno sa afektima postaju vrele i urgentne. Afekti zajedno grupisani sa kognicijama postaju bolje informisani i pametniji... Pojačavanje bez transformacije bilo bi slepo; transformacija bez pojačavanja bila bi slaba” (Tomkins, 1962–1992 [4]: 7).

¹⁸ Tomkins iznosi tezu da mera jačine teorije nije to koliko dobro ona izbegava negativni afekat ili pronalazi pozitivni afekat već veličina i topologija domena kojeg organizuje i njene metode određivanja

postaju figuralne u nadmetanju s drugim aspektima relevantnim za afekt u istoj situaciji” (Tomkins, 1962–92: 165); tačnije, teoretičar tim češće pogrešno prepoznaje, zamišlja, vidi ili se usredsređuje na – stid.

Ali zašto se stid ovde uzima za primer? Zašto je koncept „teorije afekta” – zamišljen da bude vrlo uopšten po svojoj definiciji kao „pojednostavljeni i moćni rezime veće grupe afektivnih iskustava” (Tomkins, 1962–92: 165) – prvobitno razvijen u poglavlju o poniženju? U odeljku pod naslovom „Stid od teorije stida”, koji je direktno pratio vinjetu iznad, Tomkins navodi nekoliko mogućih alternativnih teorija, od kojih bi svaka, u istoj situaciji, probudila bol, strah, ili uživanje; ali mi zbog statusa primera dodeljenog stidu verujemo da, za Tomkinsa, ne samo stid već i teorija potiču od teorije stida. Razlog zbog kog bi ovo moglo da bude tačno jeste to što su stid i teorija delimično analogni na određenom nivou digitalizacije. Vajlden piše: „Gešalt je stvoren odlukom da se određena razlika predstavi digitalno, tako da se formira *razlika* između figure i tla. Zapravo postoji odluka – koja može biti neuronska ili svesna ili nesvesna ili navika, ili naučena, ili nova – da se uvede određena granica ili okvir u analogni kontinuum” (Wilden, 1972: 174). Svaka teorija, da bi bila teorija – da bi barem delimično ili privremeno odredila domen – zahteva ili proizvodi figuralne/osnovne odnose, funkciju onoga što Tomkins naziva „kognitivnom antenom” teorije. Stid se, zajedno sa prezirom („nemirisanjem”) i odvratnošću, razlikuje od drugih šest afekata Tomkinsove grafičke predstave teorije unutrašnjih aktivatora afekta (videti Sliku 1) i zapravo nije uključen u ovaj

tog domena. Primer slabe teorije koji često navodi jeste ono što mnogima od nas omogućava da ulicu prelazimo bez straha: one grupe postupaka sumiranih frazom „pogledaj levo i desno pre nego što pređeš” koje omogućavaju pojedincu da se ponaša kao da se plaši da bi izbegao stvarno iskustvo straha – „afekat koji deluje s razdaljine” (Tomkins, 1962–1992 [1]: 166). Slabost ove teorije je njen ograničeni domen, možda isprva shvaćen kao da uključuje samo prelaženje ulice gde čovek pravilo prvo nauči kao dete, što biva analogno prošireno da uključi prelaženje drugih ulica ili prolaza nalik ulicama, onda prošireno još više da uključi vožnju bicikla ili automobila. Razmotrite slučaj gde ova slaba teorija postaje jaka: „Ako pojedinac ne može da pronađe pravila po kojima može da pređe ulicu a da ne oseti anksioznost [recimo, zbog niza nesrećnih slučajeva], onda će njegove strategije izbegavanja nužno postati sve raširenije. U tim okolnostima pojedinac mora biti primoran, prvo, da izbegava sve prometne ulice i onda da izlazi samo kasno noću kad ima manje saobraćaja; konačno, ostajao bi unutra, a ako bi njegovu kuću udario auto, morao bi da potraži utočište u dubljem skloništu” (Tomkins, 1962–92 [1]: 169). Jaka teorija nije uspešnija u „sprečavanju doživljaja negativnog afekta”, ovde straha, od slabe teorije; u ovom slučaju je sasvim suprotno. I kognitivne antene teorije i preventivne strategije su se promenile. Ovaj pojedinac je naučio da mnogo više stvari ubraja u ulicu: ovaj jaki teoretičar straha uvek je spreman da povuče liniju koja širi domen njegove teorije. „Digitalna razlikovanje uvode RUPE u kontinuum... dok analogne razlike... PUNE kontinuum”, piše Vajlden (Wilden, 1972: 186), i to pomaže da se konkretizuje jedna razlika između slabih i jakih teorija: domen slabe teorije može se zamisliti kao džepovi terena gde je svaki u analognom odnosu sa drugima i može se širiti jedino analogijom koja ima teksturu. Domen jake teorije je više digitalan: više visoko organizovan i potrošan analogijama ispražnjenim od određenih svojstava. Ako slaba teorija naiđe na neki teren nenalik bilo čemu o šta se ikada saplela – ako ne može da razume ovaj teren kao značajno sličan ili dovoljno nalik jednom ili više njih u njenom domenu – dići će ruke, slegnuti ramenima, ostati nema: „Analogno ne poseduje sintaksu potrebnu da se kaže „Ne” ili da se kaže bilo šta što uključuje „negaciju”, čovek može da ODBIJE ili ODBACI u analognom, ali ne može da POREKNE ili OSPORI” (Wilden, 1972: 163). Jaka teorija uvek ima nešto da kaže, o bilo čemu, jer ona uvek može reći „Ne”.

grafikon. Dok se svi drugi – prenutost, strah, interesovanje, ljutnja i radost – aktiviraju određenom „frekvencijom okidanja neurona po jedinici vremena” predstavljenom pravom linijom nekog (pozitivnog, negativnog ili nultog) nagiba, stid se, poput odvratnosti i prezira, aktivira crtanjem linije granice ili prepreke, „uvođenjem određene granice ili vremena u analogni kontinuum”. Odnosno, stid uključuje geštalt, iluziju patke umesto zeca interesovanja (ili uživanja).

Bez pozitivnog afekta ne može biti stida: samo scena koja vam nudi uživanje ili vam budi interesovanje može učiniti da porumenite. Slično tome, samo nešto za šta ste mislili da bi moglo da ushiti ili zadovolji, može da proizvede odvratnost. Oba ova afekta proizvode telesna znanja: odvratnost, kao kad se ispljune hrana lošeg ukusa, prepoznaje razliku između unutrašnjosti i spoljašnjosti tela i šta treba a šta ne treba unositi; stid, kao nestabilna hiperrefleksivnost na površini tela, može da vas izvrne na postavu – ili spolja ka unutra. Vajlden piše: „Da bi sistem bio otvoren prema okolini... sistem mora da bude u stanju da se označi kao drugačiji od te okoline kako bi odabrao poruke u njoj” (Wilden, 1972: 174). Stid je jedan od onih afekata čiji digitalizujući mehanizam radi na tome da „označi [sistem] kao drugačiji”. Možda bi to, zajedno sa prezirom i odvratnošću, moglo da bude prelomna tačka za individuaciju sistema predstava, svesti, tela, teorija, sastava, odnosno individuacije koja nužno ne određuje identitet već figuraciju, razlikovanje ili oznaku prekida. A za razliku od prezira i odvratnosti, stid karakteriše to što ne uspeva da se ikada odrekne svoje objektno katekse, svog odnosa prema želji za zadovoljstvom kao i potrebe da izbegne bol.

* * *

Šta znači zaljubiti se u pisca? Šta znači, kad smo kod toga – ili možda treba da pitamo, što bi drugo *moglo* da znači – na sličan način usmeriti emocionalnu energiju ka teorijskom momentu koji nije vaš? Ova studija predstavlja samo deo projekta čije se dimenzije neprekidno menjaju u našim rukama. Ono što nameravamo delom je običan književnokritički ljubavnički diskurs: želimo da među čitaocima raširimo čvorišta recepcije za ono što smatramo nepoznatom i izuzetno uzbudljivom grupom poteza i tonaliteta. Kao što ljudi koji se zaljube u nekoga žele da se istovremeno drugima prikažu kao *voljeni*, i mi smo čeznuli da uradimo nešto što nismo mogli da uradimo više nego da počnemo ovde: da pokažemo kako Tomkins savršeno razume *nas*; da razotkrijemo tekst svetlucač od razmišljanja, koja se ne pretvaraju u patologiju a istovremeno ni u teleologiju, o „depresivnom”, o klaustrofili, o učiteljskom transferu; o bogatom životu svakodnevnih teorija i kako se teorije po visokoj ceni pretvaraju u Teoriju.

Bili smo veoma svesni toga da želimo da odložimo izvesni trenutak proračuna – ne samo iz zaštitničkog odnosa prema Tomkinsu, već iz osećanja da bi, ako se odlaganje pokaže mogućim, uslovi tog proračuna zaista mogli biti značajno izmenjeni. Odlagali smo, konkretno, suočavanje bilo koje kroskulturne perspektive i Tomkinsove hipoteze da postoji neka vrsta afektivnog sistema elemenata, sačinjenog od devet komponenata, koji se mogu beskonačno kombinovati ali su ukorenjeni u ljudskom telu na devet naročitih i ne-

smanjivih načina. U neku ruku nismo čak ni od sebe zahtevali da utvrdimo da li verujemo u istinitost ove hipoteze; osećali smo da ima tolika toga da se nauči najpre posmatrajući autonomni nervni sistem o njegovom rutinskom odbacivanju po uslovima današnje Teorije. Moralistička higijena po kojoj svaki današnji čitalac ima neporecivo pravo da se snishodljivo odnosi prema ideji iz bilo kog trenutka u prošlosti (možda *naročito* skorije prošlosti) globalno je dostupna svakome ko savlada primenu dva-tri diskreditujuća pitanja. Nasuprot tome, koliko provizorni, koliko teški za rekonstrukciju i koliko preterano specijalizovani u primeni jesu alati koji bi u svakom datom slučaju dopustili da upitamo: Šta je bilo moguće pomisliti ili uraditi u određenom trenutku u prošlosti što više nije moguće? I kako se te mogućnosti mogu pronaći, razotkriti, kako im se može dopustiti da se kreću i udišu vazduh i traže nove glasove i upotrebe u vrlo različitoj disciplinarnoj ekologiji udaljenoj čak nekoliko decenija?

Tomkinsa vidimo, kao i Frojda, kao disciplinarno preteranu figuru u psihologiji, pisca heterogenih energija čiji su najizvanredniji uvidi morali biti prožeti nepoznavanjem sebe, uključeni u kontradikciju i sa neodvojivo umetnutom spekulativnom naukom njegovog vremena. On je, stoga, kao i Frojd, takođe figura kroz čiji se rad mnogo oštro različitih, konkurentskih i često sukobljenih interpretativnih staza mora raščistiti. Ta istorija čitanja Frojda postala je značajnom intelektualnom avanturom dvadesetog veka; uzbudljivo je predstaviti ovo delo, osvežavajuće i plodno kakvim ga smatramo, čitaocima obučanim takvom istorijom.

IZVORI:

- Alexander, Irving E. (1995). „Silvan S. Tomkins: A Biographical Sketch”. *Shame and Its Sisters: A Silvan Tomkins Reader*. (Eve Kosofsky Sedgwick, Adam Frank, eds.). Durham and London: Duke University Press.
- Anderson, Benedict R. O'G. (1965). *Mythology and the Tolerance of the Javanese*. Ithaca: Cornell University Press.
- Broucek, Francis. (1989). „Shame and Its Relationship to Early Narcissistic Developments”. *International Journal of Psycho-Analysis*, 63 (3): 369–378.
- Cvetkovich, Ann. (1992). *Mixed Feelings: Feminism, Mass Culture, and Victorian Sensationalism*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Descombes, Vincent. (1980). *Modern French Philosophy*. (L. Scott-Fox, J. M. Harding, transl.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, Michel. (1978). *The History of Sexuality: An Introduction*. (Robert Hurley, transl.). New York: Pantheon.
- Gregory, Richard L. (1987). „Emotion”. *The Oxford Companion to the Mind*. Oxford: Oxford University Press, 219–220.
- Halley, Janet. (1994). „Sexual Orientation and the Politics of Biology: A Critique of the Argument from Immutability”. *Stanford Law Review*, 46 (3), 503–568.
- Heins, Steve J. (1991). *The Cybernetics Group*. Cambridge: MIT Press.
- Kosofsky Sedgwick, Eve. (1990). *Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press.
- Maturana, Humberto R., Francisco J. Varela. (1980). *Autopoiesis and Cognition: The Realization of the Living*. Dordrecht: D. Reidel.
- Maturana, Humberto R., Francisco J. Varela. (1992). *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding*, revised ed. Boston: Shambhala.
- Nathanson, Donald L. (1987). *The Many Faces of Shame*. New York: Guilford.

- Nathanson, Donald L. (1992). *Shame and Pride: Affect, Sex, and the Birth of the Self*. New York: Norton.
- Tomkins, Silvan. (1962–1992). *Affect, Imagery, Consciousness*, 4 vols. New York: Springer.
- Tomkins, Silvan S. (1981). „The Quest for Primary Motives: Biography and Autobiography of an Idea”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41 (2), 306–329.
- Wilden, Anthony. (1972). „Analogy and Digital Communication: On Negation, Signification, and Meaning”. *System and Structure: Essays in Communication and Exchange*. London: Tavistock Publications, 155–195.

(S engleskog prevela Bojana Aćamović)